

Osmanlı Eğitim Geleneğinde Eğitici Drama

Mustafa İsmail BAĞDATLI*

Özet:

Osmanlı eğitim sistemi, öğrenci ve öğretmen arasında birebir etkileşimi temel alarak yapılandırılmıştır. Öğrenci birebir öğretmenine dersini verir. Öğrencinin aktif olduğu bir sistem söz konusudur. Eğitici drama yaşantı yolu ile öğretimi esas alması ile öğrenci aktif bir eğitim-öğretim metodu olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı eğitimcileri acaba böyle bir yöntemden haberdar mıydı? Ya da benzer uygulamalar Osmanlı eğitim sistemi içinde bulunuyor muydu? Gibi sorular bu çalışmanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Çalışma sonunda özetle şöyle bir sonuca ulaşılmıştır: Osmanlı'nın son dönemlerinde okul öncesi eğitimde eğitici dramaya yer verilmiştir. Fakat ilköğretim ve daha üzeri seviyelerde örgün manada kullanılmamıştır. Osmanlı eğitim geleneği içinde yer alan bazı organizasyonlar tertibi ve uygulanması açısından eğitici dramaya benzemektedir. Bu durum o dönem öğretmenlerin ve ebeveynlerin yaşayarak öğrenmenin bilincinde oldukları fikrini bize vermektedir. Osmanlı eğitim sisteminin eğitici dramaya yatkın bir sistem olduğunu söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Eğitici drama, eğitim, Osmanlı, gelenek.

Giriş

Hangi kültürde olursa olsun çocuğun dramaya yabancı olmadığını söyleyebiliriz. Oyun hayatı zaten çeşitli drama faaliyetlerinden oluşmaktadır. Bu oyunlara eğitsel bir özellik kazandırarak eğitim sisteminde kullanabilmenin verilmesi hedeflenen eğitimin kalıcılığını sağlama ve dersin

* Öğr. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Ana Bilim Dalı, mismailbagdatli@yahoo.com.

işlenişini daha zevkli hale getirmek gibi alanlarda avantaj sağlaması beklenmektedir. Osmanlı döneminde de bu gerçeğin farkına varılmıştır. Osmanlı'nın son dönemlerinde yayınlanmış bir belgede eğitici drama ile alakalı izler görmek mümkündür. Bu belge 1914 yılına ait anaokulu eğitim programı olarak takdim edilmiştir.¹ Burada, özellikle lisan, jimnastik, eşya ve bahçe, hayat ve hareket derslerinin uygulanışında, çocukların özgürlüğüne, kendilerini serbestçe ifadelerine, kendi hayal dünyalarını kurmalarına ve yaratıcılığına dayanan bir yaklaşımın önerildiği görülmektedir. Bu metinde adı drama olarak verilmemiş olsa da iyi incelendiğinde pek çok drama tekniğini içinde barındırması ile dikkat çekicidir. Tavsiye edilen uygulamalar, Osmanlı'nın son dönemlerinde eğitici dramanın eğitimde kullanıldığını bize göstermektedir.

Osmanlı'da daha üst seviyelerde eğitim öğretim metodu olarak eğitici drama yönteminin kullanıldığına ilişkin bir veri elimizde bulunmamaktadır. Fakat yukarıda ifade ettiğimiz belge yanı sıra çalışmamızın asıl konusunu oluşturan ve eğitimi zevkli hale getirmede büyüklerin de çocuklara uyarak törensi bir hava eşliğinde gerçekleştirdikleri bazı sosyal organizasyonlardan bahsetmek mümkündür. Bu organizasyonlar, belki bir ders işleme metod ve tekniği değildir ama eğitimi sevdirici ve özendirici olması ile pedagojik değere sahip etkinliklerdir. Bunlar; amin alayları (bed'i besmele cemiyetleri), hatim merasimleri, mektep seyirleri, hafızlık merasimleri, ketebe merasimi ve direkt olarak eğitim sistemi içinde yer almasa da bir yaygın eğitim unsuru olarak çocuk eğitiminde rol oynayan Karagöz ve benzeri oyunlardır. Bu organizasyonlar, yaşayarak öğrenmeyi temel alan eğitici drama kapsamında değerlendirilebilir mi? Bu soru çalışmamızın hareket noktasını oluşturmaktadır.

Eğitici Drama Nedir?

Bir şeyin ne olduğunu tanımlamak ve onu bu şekilde öğretmek ile bir şeyin ne olduğunu hissettirerek ve onu yaşatarak, tattırarak öğretmek arasında fark vardır. Eğitici drama ikincisidir. Eğitici drama, yaşayarak öğrenmeyi temel almaktadır. II. Dünya savaşı sırasında çeşitli güçlükler yaşayan çocuklara drama yolu ile yardımcı olan ve 1967 yılında "Development Through Drama (Drama Yolu ile Gelişim)" isimli bir kitap yazan Brian Way kitabının baş taraflarında şöyle bir örnek vermektedir; "kör kimdir?" diye bir soru sorulduğunda, "kör göremeyen kişidir." şek-

¹ Yahya Akyüz, "Anaokullarının Osmanlı'da İlk Programları ve Ders Uygulamaları İle "Yaratıcı Drama'nın İlk İzleri", *Bilim ve Akıl Aydınlığında Eğitim Dergisi*, Mayıs 2004, S. 51. <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/sayi51/akyuz.htm> (30. 08. 2008).

linde bir cevap alınabilir. Veya başka bir şekilde şöyle cevaplanabilir, “gözlerini kapat ve gözlerini sürekli kapalı tutarak bu odadan dışarı çıkmaya çalış”. Brian Way, burada verilen ilk cevabın insanı zihnen tatmin ettiğini, fakat ikinci cevabın tecrübeyi yaşayan kişiyi direkt olarak olayla karşı karşıya getirdiğini, hayal gücünü zenginleştirdiğini ve zihnini olduğu kadar kalbini ve ruhunu da etkilediğini ifade etmektedir.² Eğitici dramada amaç, anlamak, farkına varmak ve öğrenmektir. Oyun, sadece bir araç olarak kullanılmaktadır.³ Eğitici dramayı şu şekilde tanımlamak mümkündür: “Bir eylemin, bir olayın, duygunun, çeşitli rollerin, bir kavramın, konunun ya da öykünün, hatta şiirin, canlı ya da cansız varlıkların sözel ve sözsüz, kendiliğinden davranışlarla, taklit yolu ile temsili olarak ifade edilmesi, canlandırılmasıdır.”⁴ Eğitimde drama kullanımının Amerika’daki öncülerinden biri olan Winfred Ward kitabının önsözünde eğitici dramanın din eğitiminde de kullanılacak bir metod olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir, “Oyun parkı ve kamp yöneticileri, din eğitimi öğretmenleri, sosyal çalışmacılar ve izci liderleri eğer denerlerse çocukların yaratıcı dramaya büyük ilgi gösterdiklerini keşfedeceklerdir.”⁵

Aktif öğrenme ve yaşayarak öğrenme gibi ifadeler sürekli eğitimcilere cazip gelmiştir. Kimse emeğinin boşa gitmesini istemez, dolayısıyla en iyi performans alabilecekleri, en az emekle en yüksek verimi alabilecekleri sistemleri her zaman tercih etmektedirler. Öğrencinin aktifliğine dayanan sistemler genellikle böyledir.

Yapılan bir araştırma, klasik yöntemlerle öğretimin etkinliğinin son derece düşük olduğunu ortaya koymaktadır. Trenaman, yetişkinlerden oluşan bir sınıfta, öğrencilerine 15 dakika radyo konuşması dinletmiş ve peşinden gerçek hatırlama testi uygulamıştır. Öğrencilerin aldıkları puanların ortalamasını 41 olarak bulmuştur. Başka bir gün 30 dakika radyo konuşması dinletmiş ve yine testi uygulamış, bu kez ortalamayı 25 olarak saptamıştır. Araştırmacı ikinci 15 dakikanın birincisine oranla çok daha az yararlı olduğu ve öğrencilerin ikinci 15 dakikada dikkatlerinin daha fazla körelendiği sonucuna varmıştır. Yine araştırmacı gözlemlerine dayanarak öğ-

² Brian Way, *Development Through Drama*, Humanities Press, Atlantic Highlands N. J., America 1973, s. 1.

³ Nellie McCastlin, *Creative Drama in Primary Grades*, Longman Inc., New York 2000, s. 13.

⁴ Alev Önder, *Yaşayarak Öğrenme için Eğitici Drama*, Epsilon Yayınları, İstanbul 2000, s. 32.

⁵ Winfred Ward, *Playmaking with Children From Kindergarten to High School*, Appleton Century Crofts Inc., New York 1947, s. VII.

rencilerin bu ikinci 15 dakikada yorgunluk hissettiklerini ve dikkatlerini belli bir noktada toplayamadıklarını belirtmektedir.⁶

Winfred Ward, dramanın eğitimde kullanılacak dinamik bir potansiyeli olduğuna şöyle değinmektedir, “ Ben merkezci olmaktan ziyade demokratiktir. Yaşayarak eğitimi uygulamalarında temel alması ile çocuklara hayat hakkında daha çok şey öğretir. Mesela, kişiye yaratıcı düşünme alışkanlığı kazandırır. Çocuklara sosyal uyumu yakalama hususunda daha fazla imkân tanır. Onların zihinsel ve fiziksel verimliliklerini artırma yanı sıra duygusal kontrollerini de geliştirmelerine sebep olur.”⁷ Emin Özdemir dramanın eğitimdeki önemi hakkında şunları söylemektedir; “Dramatizasyon öğretici ve eğlendirici özellikleri taşıyan bir etkinliktir. Bu etkinlik tensel (fizikî) ve tinsel (ruhî) özellikler taşır. Çocuk dramatize ettiği bir konuyu eylemleştirenken, konunun gerektirdiği tensel davranışlarda bulunur. El, kol, yüz hareketleri, gerilmeler, yumuşamalar, ses değiştirmeleri ve benzeri edimler bu türdendir. Bunlar çocukların bedensel gelişimini etkilediği gibi onların hareket içinde bulunma ihtiyaçlarını da karşılar. Çocuk karakterlendirdiği bir kimsenin kişiliğine bürünürken kendini tanır. İnsanları ve çevresini öğrenir. Konunun gerektirdiği ölçüde hayal ve yorum gücü kullanır. Duygularını ve heyecanlarını harekete geçirir. Bunları eylemleştiren dillendirirken de kelime hazinesini zenginleştirir.”⁸

Eğitici dramanın bir öğretim yöntemi olarak kullanılması çocukların bilincini uyandırarak onların gerçeğe fantezi yoluyla bakmalarını ve davranışlarının arka planını incelemelerini sağlamaktadır. Bu yönüyle bakıldığında eğitici dramada daha fazla bilgi vermenin değil, bildiklerini kullanma becerilerinin kazandırılmasının esas olduğu görülecektir. Bu yöntem kullanılırken çocuk daima aktiftir, merkezdedir ve çok farklı öğrenme türlerini kullanma imkânı bulmaktadır. Söz konusu öğrenme türlerini Alev Önder şu şekilde sıralamaktadır: “Yaşantılara dayalı öğrenme, hareket yoluyla öğrenme, aktif öğrenme, etkileşim yoluyla öğrenme, sosyal öğrenme, tartışarak öğrenme, keşfederek öğrenme, duygusal öğrenme, işbirliği kurarak öğrenme, kavram öğrenme.”⁹

⁶ Leyla Özyürek, “Öğretim Yöntemlerinde Yenilikler”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, c. 15, S. 1, 1982, s. 61.

⁷ Winfred Ward, *a.g.e.*, s. 26.

⁸ Emin Özdemir, *Uygulamalı Dramatizasyon*, Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Okulları Genel Müdürlüğü, Ankara 1965, s. 3,4.

⁹ Alev Önder, *a.g.e.*, s. 55-71.

Bu öğrenme biçimlerinin hepsinde öğrencinin bilişsel, duyuşsal, sosyal, ahlâkî, dil ve psikomotor alanla ilgili birçok yönünün geliştirilmesi mümkündür, böylece bir bakıma eğitimde bütünlük ilkesi gerçekleşmiş olmaktadır. Kısacası bu yöntem, bir taraftan öğrencileri sadece bilişsel düzeydeki davranışlara yoğunlaşmaktan kurtarıp ruhsal yeteneklerin bir bütün olarak gelişmesine imkân verirken, diğer taraftan öğretimin zevkli bir faaliyete dönüşmesini sağlamaktadır. Eğitici dramının derslerde bir yöntem olarak kullanılmasıyla; öğrencilerin yaratıcılıkları ve hayal güçlerinin, zihinsel kapasitelerinin, kendilik kavramlarının, bağımsız düşünme ve karar verme, iletişim, duygularının farkına varma ve ifade etme, sosyal farkındalığın artması ve problem çözme becerilerinin gelişmesine, demokrasi eğitimine, arkadaş-öğretmen-öğrenci ilişkilerine ve öğrencinin genel performansına olumlu katkılar sağlanabilecektir. Bu özellikleri ile eğitici drama, din eğitimi için oldukça kullanışlı bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çocuklar yaratılışları itibariyle gözlemlemeye ve taklid etmeye meyillidirler. Pek çok şeyi de bu şekilde öğrenirler. Dolayısıyla drama çocukların küçük yaşlardan itibaren kullandıkları bir etkinliktir. Fakat bunun eğitim amacı ile kullanılması söz konusu olduğunda bir alt sınır tespit etmek gerekli olmaktadır. Eğitim Ansiklopedisi'nde çocukların dört yaşından itibaren dramaya başlayabilecekleri ifade edilmektedir. Eğitici dramaya başlamanın çocuğun gelişim süreci ile alakalı olduğuna işaret edilmekte ve kelime hazinesi zengin olan, konuşmasında akıcılık olan çocukların erken yaşlarda bu işe başlayabileceği vurgulanmaktadır.¹⁰ Yaş konusunda kesin bir yargıda bulunmanın yanıltıcı olabileceğine işaretle, öğretmenin gerek dramaya başlamak için gerekse de drama etkinliğinin eğitim verdiği çocuklara uygun olup olmadığını saptamak için çocukların kronolojik yaşlarının değil, dikkat, ilgi, taklide dayalı hareketleri tekrarlayarak yapabilme gibi becerilerinin göz önünde bulundurulması gerektiğini belirten Alev Önder¹¹ Buna ek olarak bireyin üstlendiği rolü canlandırabilmesi için, o rolün önceden farkına varmış olması gerektiğini ifade eder.¹² Yani çocuk kendinden önce var olan anne, baba, otomobil, tren isimlerini almış varlıkları tanımalı, özelliklerini bilmeli ve onları zihninde kavramlaştırabilecek bir zekâ seviyesine sahip olmalıdır. Drama uygulamalarında belirli yaş gruplarına bölerek öğrencilerin çalıştırılmasına gerek

¹⁰ "Dramatizasyon", Eğitim Ansiklopedisi, Ankara 1966, s. 160.

¹¹ Alev Önder, *a.g.e.*, s. 93.

¹² Alev Önder, *İlköğretimde Eğitici Drama Temel İlkeler Uygulama Modelleri ve Örnekleri*, İstanbul 2006, s. 13.

yoktur. Hatta Brian Way farklı yaş gruplarının drama faaliyetine birlikte katılmasını daha verimli olduğunu ifade etmektedir.¹³

Eğitici dramada; rol oynama, paralel çalışma, zihinde canlandırma, müzikle drama, pandomim, öykü/olay canlandırma, resim yapma, kukla oyunları gibi teknikler bulunmaktadır.

Osmanlı Eğitim Geleneğinde Eğitici Drama Benzeri Organizasyonlar

Osmanlı eğitim tarihini incelediğimizde eğitimi renkli hale getiren geleneksel hale gelmiş bazı organizasyonlardan bahsetmek mümkündür. Bunlar, Amin alayları, hatim, hafızlık, ketebe merasimleri ve mektep seyirleridir. Bu organizasyonlar kısaca incelenecek ve sonuçta eğitici drama ile alakalı olup olmadıkları değerlendirilecektir.

Amin Alayları (Bed'i Besmele Cemiyetleri)

İlk olarak İlköğretim başlangıcında geleneksel hale gelmiş bir faaliyete temas etmek yerinde olacaktır. Bu faaliyet, çocukların okula başlamalarını zevkli hale getiren çocuklarda okula başlama arzusu oluşturması bakımından pedagojik değere sahip olan ve ailelerin toplum içerisinde çocuklarının okula başlaması ile gurur duymalarına sebebiyet veren "amin alayları (bed'i besmele cemiyetleri)"dır. Bu törenler yüksek tabakada "bed'i besmele", halk arasında "amin alayı" şeklinde isimlendirilmekteydi.¹⁴ Okunan ilahiler ve edilen dualar esnasında çocuklar "amin" diye bağırdıkları için daha çok "amin alayı" olarak bilinmekteydi.

Bu merasim için yılın belirli bir mevsimi (ders yılı başı) söz konusu olmazdı. Çocuk herhangi bir mevsimde okula başlatılırdı. Ancak, üç aylar, kandil geceleri gibi kutlu sayılan bir zaman, ya da Pazar veya Perşembe günlerinden biri seçilirdi.¹⁵ Uğursuz sayıldığı gibi bir kabulle Safer ayına denk gelmemesine çalışıldığı da ifade edilmektedir.¹⁶ Erkek veya kız çocukları beş yaşına bastıklarında¹⁷ ya da dört yaş dört ay dört günlükken¹⁸

¹³ Brian Way, *a.g.e.*, s. 16, 25.

¹⁴ Reşad Ekrem Koçu, "Amin ile Mektebe Başlanış – Amin Alayı", İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul 1959, s.783-790.

¹⁵ Pertev Nail Boratav, *100 Soruda Türk Folklorü*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1973, s. 200.

¹⁶ Nigâr Ayyıldız, *II. Abdülhamit Dönemi Saray Merasimleri*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2008, s. 200.

¹⁷ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri, Toplum Hayatı*, yayına hazırlayanlar; Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s. 57-58.

¹⁸ Nigâr Ayyıldız, *a.g.e.*, s. 199.

mektebe verilme zamanları gelmiş olmaktadır. Çocuğun babası en yakın mektebin hoca efendisini bir gün yemeğe davet ederek çocuğunu mektebe vermek istediğini söyler ve o gün için gerekli hazırlıkların yapılmasını tembih ederdi.¹⁹ Çocuğa yeni elbise diktirilir, minderi, cüz kesesi hazırlanır, elifbe cüzü alınır.²⁰

Hoca merasim günü mektepte okuyan çocukları sıraya dizer, öndekiler yüksek sesle ve koro halinde ilahiler okuyarak, arkadakiler de beyit aralarında “amin!” diye bağırarak neşe içinde çocuğun evine gelirlerdi. Çocuğun ailesi tanınmış ise komşu okulların hocaları ile öğrencileri de törene davet edilirdi. İstanbul’da oturan ailelerin okula başlayacak çocuğu törenden önce Eyüp Sultan’a götürerek birlikte dua etmeleri adettir.

Mektepten hareket eden amin alayı, eve doğru yaklaşırken çocuk kapıda bekletilir, amin alayı eve gelince hoca dua eder, arkasından herkes “amin!” derdi. Daha sonra çocuk önceden süslenerek hazırlanmış bir arabaya veya midilli adı verilen bir ata bindirilir ve ilahiler söylenerek çıkılırdı. Kafilenin önünde iki kişi atlastan yastık üzerinde cüz kesesi ile elifbayı, arkasındaki çocuğun mektepte oturacağı minder ile okurken cüzünü üzerine koyacağı rahleyi taşır, onun arkasında çocuğun oturduğu araba veya midilli, sonra ikişerli sıra halinde mektebin hocası, ilahiciler ve aminciler yürürlerdi. Çocuğun ailesi ile davetliler ve halk kafilenin arkasında giderlerdi. Şehrin sokaklarında bir müddet bu şekilde dolaştıktan sonra çocuk mektebe getirilirdi. Yine usulüne uygun olarak hocasından ilk dersini aldıktan sonra onun ve davetlilerin ellerini öper, talebelerden biri aşr-ı şerif okur ve hocanın yaptığı dua ile tören biterdi. Tören sonunda çocuğun ailesince hazırlanmış yemekler yenilir, hocaya, kalfaya, ilahi okuyan ve amin alayına katılan bütün çocuklara hediye ve harçlıklar dağıtılırdı.²¹

Bu tören çocukların dimağında unutulamayacak bir hatıra olarak kalıyor ve onlara eğitim öğretim hayatını sevdiren bir unsur olarak kendini gösteriyordu. NitekimERCÜMENT EKREM, 1927 yılında Güneş mecmuasında “ilk ders” adı altında amin alayı hatırasını anlatıyor çocuk üzerindeki etkilerini anlamak açısından bir kısmını aktarmak faydalı olacaktır;

¹⁹ Abdülaziz Bey, *a.g.e.*, s.57-58.

²⁰ Tefik Sağlam, *Nasıl Okudum*, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Atatürk’ün Yüzüncü Doğum Yılı Kutlama Yayınları, İstanbul 1981, s.1.

²¹ Mustafa Öcal, “Amin Alayı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, c. 3, s. 63.

“Evinden alınır törenle okula getirilir, “...Kalfa elimden tutup beni mevkibin önüne götürdü. Ne var, ne oluyoruz? Tam da Hüseyin bana cebinden çıkardığı mukavva kibrit kutusunun içindeki kunduz böceğini gösterecekti. İlahi kalfa! Sana ne diyeyim?

-Bismillahirrahmanirrahim de bakayım.

-Bismillah.

-Şimdi evvela sağ ayağımı eşiğe bas da içeriye öyle gir.

-Peki.

Loş rutubetli bir avludan geçtik, basamakları kımıldayan dar bir merdiven çıktık. Genişçe bir odaya girdik, sağda kızlar oturmuş bekliyorlar. Benimle birlikte gelen erkekler de sol tarafa geçip yerleştiler.

Kalfa minderimi getirdi, hocanın alçacık bir çekmecedan ibaret olan kürsisinin önüne koydu. Sonra da beni onun üzerine diz çöktürttü. Kartal burunlu, siyah çember sakallı, şerabî renkte sof cübbeli hoca efendi Arapça bir sürü şeyler söyledi; çocuklar o söyledikçe hep bir ağızdan “amin!” diye bağırıyorlardı.

Bu aminlerin arkası kesilince yine kalfanın yardımıyla kesenin içinden elifbemi çıkardım, hocaya verdim.

-Rabbi yessir!

-Rabbi yessir!

-Velâ tu’assir!

-Velâ tu’assir!

-Rabbi temmim bi’l-hayr.

-Rabbi temmim bi’l-hayr.²²

-Aferin.

Dalgınlıkla ben bu aferini de tekrar ettim. Çocuklar bir kahkahadır kopardılar. Göz kuyruğuyla hocaya baktım, kaşını bile kımlatmamıştı. Kalın parmağını elifbenin üzerine koydu; benim üzerimde o gün gök gürlemesi tesiri yapan gür sesiyle:

-Elif, be, te, se, cim... dedi.

-Elif, be, te, se, cim!

Hoca başını kaldırdı.

-Bu günlük bu kadar yeter!

Yerimden kemal-i gurur ile kalktım. İlk dersimi kekeleymeden, şaşırmadan, benim yaşımdaykilerde pek görülmeyen nadir bir pişkinlikle almış, tekrar etmişim.

Son bir dua daha edilirken arkama dönmüş, arkadaşlarımı azametle süzüyordum. Dün akşama kadar kızıl bir cehl içinde pûyan olan ben artık allâme-i cihan kesilmişim. O andaki halet-i ruhiyemi tarif edemem. Dört yıllık varlığımda azim bir inklâb olmuş ve ben bu inklâbın tesiri altında başkalaşmışım. O kadar ki bu ilk dersten dönüşün akabinde üç gün, evet tam üç uzun gün ben uslu oturdum!"²³

Amin alayları çocukları eğitim hayatına adım atarken kendilerini iyi hissetmelerini sağlayacak onlara başlangıç enerjisi verecek çocuğun çocukça oluşu örselenmeden bir disiplin altına girişini zevkli hale getirecek bir eğitici drama etkinliği olarak tarihimizde dikkate şayan, pedagojik açıdan modern anlayışa uygun bir gelenek olarak değerlendirilebilir.

Amin alayları yanı sıra çocuğun ilköğretim süreci boyunca "hatim merasimi", "mekteplik seyirler", "hafızlık cemiyeti" ve "ketebe cemiyetleri" gibi başka dramatik faaliyetlere de rastlamak mümkündür. Bunları da tanyalım;

Hatim Merasimi

Mektepte eğitimine başlayan çocuk, ebcedi veya namaz surelerini bitirdiği "Ve'd-duha" süresine geldiği zaman hocaya hediyeler götürülürdü. Burada şöyle bir eğlenceli geleneğe de yer vermek uygun olacaktır,

²³ İsmail Kara, Ali Birinci, *Mahalle Mektebi Hatıraları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1997, s. 56-58.

öğrenci okumada ilerleyip “inşirah” suresine geldiği gün, son ayetin son kelimesini (ferğab) söyler söylemez hoca: “al fesini sen kap!” diyip çocuğun başından fesini kapar, eve başı açık yollardı. Babanın hocaya, bevvara (okul hademesine), kalfalara bahşisi karşılığında öğrencinin fesi geri verilirdi.²⁴ Çocuk, Kur’an-ı Kerim’i baştan sona kadar okuyup bitirdiğinde hocası tarafından ailesine haber verilirdi. Son sayfaya geldiğinde orada birkaç gün ağırdan alınır, çocuğun ailesi de hazırlığı bitirirdi. Genellikle perşembe günleri çocuk süslenir, hocasına bir tepsi baklava, bir kat çamaşır, (zengin aileden ise bir kat elbise) kalfasına sırmalı çevre, bir miktar para götürülürdü. Çocuk Kur’an’dan geriye kalan kısmı törene katılanların huzurunda okur, biter bitmez, önce hocasının, sonra babasının ve diğer gelenlerin ellerini öper, talebelerden biri tarafından aşır-ı şerif okunur. Hoca bir dua eder, mektep talebelerine helvalı ekmeğe dağıtırdı. Bu ekmeğlerden hiç olmazsa birer lokma yemek sevap sayılırdı. Artan ekmeğe okunmuş-sevaplı denilerek akrabalara gönderilirdi.²⁵ Bu törende varlıklı ailelerde babanın çocuğa bir tarla veya bahçe bağışlaması geleneği de vardı.²⁶

Hafızlık Merasimi

Hocası çocuğun Kur’an-ı Kerim’in tamamını ezberlediğini babasına bildirerek müjdelere, babası hoca efendi ile konuşup aralarında kararlaştırdıkları gün ve gecesi verilecek ziyafetin hazırlığına girişir. O gün için hoca meşhur kurra efendilerden on kişi davet eder. Davet edilen efendiler geldikçe hoca efendi karşılar hepsi bir odaya alınır, kahve yerine sıcak ve şekerli birer bardak süt ikrâm olunur. Sonra hazırlanan sabah yemeği için sofralara kaldırılır, aynı sofraya oturtulurlar. Yalnız hoca efendi çocuğun babasının sofrasına alınır. Yemekten kalktıktan sonra çubuk ve kahveler içilir, hepsi abdest alır diğer odaya geçerler. Odaya birkaç bardak, iki testi su ve buhurdan konur, anber veya öd ağacı yakılır. Odanın bir kenarında çocuğun oturacağı ipek yüzlü ufak bir minder ve bir bardak su bulunur.

Çocuk hocasına karşı besmele ile ezberden Fatıha Suresinden okumaya başlar. Herkes onu dinler, şayet yanlış okunursa düzeltilir. Odadaki-lerden biri dışarı çıkmak isterse çıkabilir. Çocuk çıkmak isterse, Kur’an’ı bırakacağı yerde durmak için “sada kallahu’l-azim” der çıkar, abdestini tazeleyerek gelir, bıraktığı yerden okumaya devam eder. Okuma iki saat sürer, bir müddet çocuk ve hocalar dinlenirler ve yine okumaya devam

²⁴ Pertev Nail Boratav, *a.g.e.*, s. 201.

²⁵ İsmail Kara, Ali Birinci, *a.g.e.*, s. 107-108.

²⁶ Pertev Nail Boratav, *a.g.e.*, s. 201.

eder. Okuma akşama kadar sürer. Hoca efendiler akşam yemeğini yedikten sonra tekrar Kur'an okunan odaya çekilirler ve çocuğu dinlemeye devam ederler. Gece saat 4'e kadar okumaya devam edilir. Hocalar gece hanede misafir edilir. Sabahleyin kahve ve çubuklar verildikten sonra çocuk tekrar Kur'an okumaya başlar ve o gün ezberden Kur'an-ı Kerim'i hatmetmiş olur. Hatimden sonra akşam yemekleri yenir. Çocuğun annesi tarafından hocalara ipekli bohçalar içerisinde bir top ipekli Şam kumaşı, bir uçları ipek ve sırma ile işlenmiş yağlık denilen beyaz çevreyle, kapak ve tabağı ile beraber güzel kağıtlara sarılmış billur su bardağı ve sırma başlı keten abdest havlusu hediye edilir. Çocuğun babası tarafından hocalardan her biri kıdemine göre uygun miktarda atiyyelerle taltif olunur. Çocuğun kendi hocasına ise o gün bir şey verilmez.

Kur'an'ın dinlenmesi o gün bitmiştir. Sıra resmen ve herkesin önünde yapılacak olan hafızlık cemiyetine gelir. Bu merasimin hangi gün ve nerede yapılacağı kararlaştırılmışsa çocuğun babası ahbablarına tezkere yazarak resmen davet eder. Hoca efendiler de kararlaştırılan cami-i şerife resmen davet edilir. O gün için hanede yemekler ve diğer gerekli hazırlıklar yapılır. Gelen misafirleri çocuğun hocası karşılar, babasının misafirleri karşılamaya iştirak etmesi adet değildir. Misafirlere kahve ve çubuk ikrâm edilir. Davetliler arasındaki hoca efendileri, çocuğun hocası alır, birlikte aynı sofraya otururlar. O sofraya başkası oturtulmaz. Diğer misafirler de sofralara alınır. Yemekten sonra kahve çubuk verilir.

O vakte kadar da camide öğle namazı kılınmış, cemaat çıkmış bulunur. Konaktan cemiyetin yapılacağı camiye hademeler gönderilir. Camii ortasına daire şeklinde, etrafı bol sırma saçaklı kırmızı ihramlar serilir. Mihrabın önüne gelen yere sırma işlemeli büyük bir seccade yayılır, önüne sedefle işlenmiş müzeyyen bir rahle ve üzeri ipek kumaş kaplı yüksek bir minder konur. Hanımlar için de mihrabın karşısına gelen yere boydan kafes çekilir. İçine yine sırma saçaklı ihram serilir. Ortaya yayılan daire şeklindeki ihramların her iki yanına büyük gümüş buhurdan ve gülabdaneler hazırlanır. Gitme vakti gelince, konaktan hep beraber camiye gidilir. Erkek misafirlerden önce kadınlar camiye gelir, kafesin arkasına geçip mevkilerine göre ihramlar üzerine otururlar. Çocuğun kendi hocası ona ayrılmış olan minder üzerine ve rahlenin önüne oturur. Diğer hoca efendiler de hocanın sağında mevki ve derecelerine göre yerlerini alırlar. Çocuğun babası da misafirlerini hocanın sol tarafındaki münasip yerlere teşrifat usulüne göre oturtur. Üstleri sırmalı örtülerle örtülmüş küçük iskemleler üzerine konmuş buhurdanlarda anber ve öd ağacı yakılmaya başlar. Buhurdanlara dikkat edilir. Bittikçe buhurlar yenilenir.

Hafızlığını tamamlayan çocuk, yeni dikilmiş elbiselerini giymiş ve başında sarık bulunduğu halde ortaya, hocası ve hazır olanların karşısına sırma işlemeli büyük bir seccade üzerine oturur. Sonra hoca efendiler sıra ile büyük bir saygı ve huşu içinde Kur'an'dan birer bölüm okumaya başlarlar. Beş-on hocanın okuması bitince, evvelce kararlaştırılmış bir hoca tarafından uzun bir dua okunur. Bu duada hafız olan çocuğun anne ve babasına, kendisine uzun ömür dilenir, dirlik, esenlik, bolluk temenni edilir ve cemiyete son verilir. Hafız olan çocuk kalkar, terbiyeli ve hürmetkâr bir tavırla hocasının önüne varır, elini öper, hocası da ona uçları sırmalı beyaz bir çevre verir. Daha sonra çocuk babasının, diğer efendilerin ve hazır olanların birer birer önlerine gider ve ellerini öper, onlar da hakkında hayır dua ederler. Nihayet intizam içinde ve teşrifat usulüne göre camiden çıkılır, cemaat ve misafirler dağılır. Bu arada önceden çocuğun ezberini dinlemiş ve camide hazır bulunan hoca efendilerle Kur'an okuyanlara ve cami hademelerine uygun miktarda atiyyeler verilir.

Kadın misafirlerin en muhteremlerine çocuğun annesi ufak sakankurlar içinde cemiyette yakılan buhurdan bir miktar hediye eder. Bu hediye "inşallah sizler de çocuklarınızın böyle cemiyetlerinde yakarsınız" dileğini ifade eder. Çocuğun asıl hocası olan efendiye, annesi tarafından müzeyyen bir bohça içinde bir cübbelik, iyi cins çuka ve iki top ipekli Şam kumaşı, bir sırmalı çevre, bel şalı yanı sıra tabağı ve kapağı ile şerbet bardağı hediye edilir. Babası bir altın saat ile ayrıca atiyye verir. Hanede bulunan bütün hademelere birer mintanlık kumaş, don, gömlek, ve sırma çevre ile bir miktar atiyye dağıtılır. Hanedeki cariyelere ise birer kat elbise-lik kumaş ve atiyye verilir. Çocuğa da babası uygun bir miktarda para verdiği gibi çok iyi bir Mushaf-ı Şerif ve bir altın saat hediye eder. Annesi ise çocuğu Mushaf-ı Şerif için ağır sırma işlemeli bir kese ile yarım top şal vererek mükâfatlandırır.²⁷

Ketebe Merasimi

Sıbyan mekteplerinde temel seviyede yazı dersi verilirdi. Kabiliyetli olup ilerlemek isteyen hattat olmak isteyen öğrenciler devrin önemli hattatlarından ders alırlardı. Hattatlıkta yetişmiş olan talebeye "ketebe" verilirdi. Hoca ilk olarak durumdan çocuğun babasını haberdar ederdi. Sonra çocuğa ketebe için süslüs hatla bir besmele-i şerife ve altına nesih hatla bir hadis-i şerif yazar ve bunların altına da nesih yazı ile bir hadis-i şerif daha yazarak çocuğa verir, bunlara bakarak çalışmasını tembih eder. Çocuk da

²⁷ Abdülaziz Bey, a.g.e. , s. 67-69.

bu yazıları taklid ederek yazıları yazar. Yazmaya çalıştığı yazıları hocasına gösterir. Hoca bunların arasından güzel olan sülüs ve nesih yazıları seçer ve ciltletmesi için babasına verir. Babası bu yazıları ciltletir ve kenarlarını altın yaldız ve musanna nakışlarla tezyin ettirir. Yazıların alt tarafına icazet yazılması için boş bırakılır. Daha sonra hoca ile icazet cemiyeti yapılacak gün tespit edilir. Hoca efendi tarafından uygun görülen üç meşhur hattat davet edilir. Çocuğun babası tarafından çocuğun sıbyan mektebindeki hocası, kalfası, akraba ve ahabları, çocuğu sünnet eden cerrah, tezkereler yazılarak davet edilir. Annesi de çocuğun ebesini, diğer akrabalarını, icab eden ahab hanımlarını davet eder.²⁸

Ketebe cemiyetini zenginler konaklarında, diğerleri yakınlarında bulunan büyük camilerin birinde yaparlar.

Cemiyet günü misafirler gelmeye başlayınca, hatırlı kimseleri ve hatırlı akrabaları bizzat hane sahibinin kendisi, diğer davetlileri de derecesine göre kethüda efendi veya diğer hatırlı ağalar karşılar, odalara alırlar, derhal çubuk ve kahveler ikrâm edilir. Çocuğun hat muallimi davet ettiği diğer hattatları alır bir odaya çekilir. Hoca efendi, hattatlara yapılan kıtanın boş yerine icazet yazmalarını ve çocuğa da eski meşhur hattatlardan birinin adının mahlas olarak verilmesini ve bu şekilde o eski meşhurların da unutulmamasını hatırlatır. Onlar da çocuğa ketebe mahlası olarak verilecek namı aralarında tartışarak karara bağlarlar. Her biri tarafından kıt'anın altındaki boş bırakılan yere izin ve icazet yazılmasıyla ketebeler hazırlanır. Bu boş yerlerden birine de çocuğun hocası tarafından izin ve icazet yazılır.

Bu arada davet edilen misafirler gelmiş olur. Konağın ağaları misafirleri grup grup yemeğe kaldırırlar. Hane sahibi mektep hocası ile yazı muallimi ve hattat efendileri ve diğer hatırlı misafirleri beraberine alarak hepsini bir sofraya oturturlar. Yemek yedikten sonra davetliler hane sahibi ve ağalar tarafından odalara alınırlar. Çubuk, kahve, şerbet ikrâm olunur.

Cemiyet için konağın büyük harem sofasının uygun bir yerine sırmalı büyük seccade yayılır, üzerine ipek yüzlü bir ufak minder ve önüne müzeyyen sedefli bir rahle konur. Sofanın etrafına kenarları sırma saçaklı kırmızı ihramlar serilir, sofanın bir tarafına da daha önce baştanbaşa hanımlar için kafesler çekilmiş olur. Sofanın ortasına üzeri sırmalı örtü örtülmüş iki ufak iskemle ve üzerlerine büyük boyda birer gümüş buhurdan

²⁸ İsmail Kara, Ali Birinci, *a.g.e.*, s. 182-188.

konmuş bulunur. Bu şekilde hazırlanmış olan sofaya misafirler takım takım alınmaya başlanır. Muallim efendi, kendisi için hazırlanmış rahlenin önündeki mindere oturur, çocuğun mektep hocası efendi ile diğer hattat efendileri sağ tarafına alır, çocuğun sünnetçisi varsa onu da soluna oturtur. Çocuğun babası en hatırlı misafirleri sağına, diğerlerini soluna alarak, kendisi de uygun bir yere oturur. Hanım misafirler de sırasına ve icabına göre annesi tarafından yemekten sonra sofadaki kafese alınıp uygun bir şekilde oturtulur. Ketebe alan çocuk da sofanın tam ortasına serili sırma işlemeli büyük ve kıymetli seccade üzerine diz çökerek hürmetkâr bir tavırla oturur. Teşrifat merasimi tamamlanınca misafirler arasında bulunan ve önceden seçilmiş olan hafız efendilerden üçü veya dördü sıra ile Kelâmullah'dan yüksek sesle usul-i musiki üzere birer bölüm okur. Ardından çocuğun mektep hocası gelmişse o, yoksa bir başkası makama uygun bir dua kıraat eder. Sonra da ketebe alan çocuk yerinden kalkar, hürmetkâr bir tavırla yazı mualliminin önüne gider, elini öper. O da hayır dualar ederek çocuğun yazdığı, tezhip ve tezyin edilmiş ve hattat efendiler tarafından ruhsat ve icazeti yazılı kıt'ayı atlas bir kese içinde çocuğa verir. Çocuk aldığı kıt'asını elinde tutarak mektep hocasının, sonra babasının, sonra diğer zatların önlerine gider ellerini öper. Kıt'asına icazet yazan elleri öpülürken çocuğa yadigâr olarak süslü ve nesih yazılarından birer kıt'a verir ve hayır dua ederler. Daha sonra çocuk elinde kesesi ile harem dairesini gider orada annesi ve diğer yakın akrabalarının ellerini öper.

El öpmenin ardından misafirler dağılır. Çocuğun babası ve annesi hattatlara çeşitli hediye ve atıyyeler vererek onları da yolcu ederler. Çocuğun hocasına o gün hediye verilmez. Bir sonraki gün hazırlanan hediyeler evine gönderilir.

Ketebe ile çocuğa yazdığı her yazının altına aldığı mahlası ve ismini yazmaya izin verilmiş olur.²⁹

Aslında bu faaliyetler sıradan birer okula başlama, okul gezisi veya diploma alımı olarak da değerlendirilebilir veya uygulanabilirdi. Fakat törensel yapısı ve büyüklerin çocuklara ayak uydurarak onların penceresinden olaya bakmak suretiyle işi zevkli hale getirme uğraşları yukarıda bahsettiğimiz merasimleri toplumun eğitici dramaya yatkınlığı açısından değerlendirilebilecek birer faaliyet haline getirmiştir.

Mektep Seyirleri (Gezileri)

Sıbyan mektepleri genellikle yaz aylarında çocukların eğlenmesi ve dinlenmesi amacıyla geziler düzenlerlerdi. Bu geziler de törensi ve dramatik yapısıyla konumuz açısından önem arz etmektedir. Toplumdaki dayanışma ve yardımlaşma anlayışı ve gezi esnasındaki işbirliği çocukların gelişimi açısından örnek teşkil edebilecek yapıdadır. Ayrıca çocukların da bu sürece dahil edilişi önemlidir.

Mektepçe seyre gitme kararını hoca efendi talebelere bildirir. Çocuklar anne babalarına söyler ve mesire masrafı olarak varlık durumlarına göre aldıkları parayı hoca efendiye verirler. Mektep seyrini haber alan mahalledeki hatırı sayılır kişiler hoca efendiye hayli para gönderir, çocuk sayısına göre üç dört hatta daha fazla kuzu alı pişirmek için konaklarından birer aşçı ile gerekli kapları, sofraya kaşık ve havluları da sabah erkenden kararlaştırılan mesireye yollarlardı. Çocukların anneleri de o gün evlerinde zeytinyağlı yaprak sarması, irmik helvası, revani gibi şeyler pişirir, sefer taslarına koyar, kararlaştırılan günde erkenden mektebe gönderirlerdi.

Çocuklar yeni elbiselerini giyerek mektebe gelirler, zengin aile çocukları lalalarını da beraberinde alırlardı. Pek fakir çocuklar varsa seyir gününü giymeleri için mahallede oturan zengin kişiler tarafından ölçüleri alınarak uygun kumaşlardan elbiseler yaptırılır, onlar da akranları arasında mahzun ve mahcup bırakılmazlardı.³⁰ Bu iş için hazır elbise satan çarşılar bile bulunuyordu.³¹

Mektep kalfası ile gelen çocukların büyükleri ve lalalar gelen yemekleri tutulan bir yük arabasına yükleyerek önceden iskeleye indirirler, iskelede bunlar bir pazar kayığına veya büyükçe bir ateş kayığına konur içine birkaç kişi ile aşçılar biner, seyir yerine giderlerdi.

Mektepte toplanan çocuklar da büyükleri önde, küçükler arkada olmak üzere üçer üçer sıra ile iskeleye iner, onlar da kendilerine hazırlanan büyük pazar kayığına veya ateş kayığına biner, yola çıkarlardı. Bu kayıkların etrafı defne dalları ve mevsim çiçekleri ve parlak şamata teli denilen şeylerle donatılmış bulunurdu. Hoca ayrı bir kayıkla uzaktan arkadan gelir, çocuklar yol boyunca türküler, maniler ve şarkılar söyleye-

³⁰ Abdülaziz Bey, *a.g.e.*, s.65.

³¹ Raphaela Lewis, *Osmanlı Türkiyesinde Gündelik Hayat (Adetler ve Gelenekler)*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul 1973, s. 99.

rek gülüp eğlenerek seyir yerlerine varırlardı. Daha önce gidip de çocukları beklemekte olan mektep kalfası ve aşçılar, lalalar çocukları karşılayıp kayıktan çıkarırlardı. Çocuklar kayıklardan inene kadar hoca efendiler de gelmiş olurlardı.

Çocukların evlerinden getirilmiş veya zenginler tarafında yollanan kırmızı piknik örtüleri mesirenin gölgelik yerlerine serilir, özel olarak alınmış hasırlar da açılırdı. Çocuklar bir müddet kendi kendilerine oturup dinlendikten ve biraz gezip eğlendikten sonra artık yemek zamanı gelmiş olurdu. Büyük tepsiler içerisine yeşil salatalıklar konur, suları, mevsim meyveleri hazırlanır, sofralar serilir yemekler hazırlanırdı. Çocuklar onar onar sofralara oturtulurdu. Mesirede kızartılmış kuzu, irmik helvası, zeytinyağlı dolma, sefer tasları içinde itina ile getirilen sütlaç, mevsimine göre kavun, karpuz, üzüm verilirdi.

Yemekten sonra hoca efendiler, çocuklardan uzakta bir yere çekilir, çocukları serbest bırakır, onlar da kırlarda dağılarak “körebe”, “adım atlamaca”, “esir almaca”, “amma da kapamazsın” gibi oyunlar oynayarak, koşarak, gülüşüp eğlenerek akşama kadar vakit geçirirlerdi. Akşama doğru yeniden yemek verilirdi.

Çocuklar kırlarda yetişen bir nevi sazdan külahlar yaparak başlarına giyer, kendi kendine bitmiş kır çiçeklerinden demetler yapar sonra da dönüş hazırlığına başlarlardı. Bir taraftan yemek takımları, diğer eşyalar kayıklara taşınır, hizmetçiler ve aşçılar beraber hareket ederlerdi. Çocuklar geldikleri kayığa binerlerdi. Kayıklar bu sefer kırlarda toplanan çiçekler ve ağaç dalları ile süslenerek yine yavaş yavaş denize açılırdı. Yine hoca efendiler, kalfa ve lalalar diğer kayıklarla arkadan gelirler. Çocuklar İstanbul’a varıncaya kadar türküler maniler söyleyerek denizde de eğlenir ve evlerine dönerler. Çocuklar yorgun olduğundan ertesi gün mektep tatil edilir. Bu da çoğunlukla cumaya rastlatılırdı.

Bu şekilde mektep seyirleri yaz mevsimi boyunca iki üç defa tekrarlanırdı. Birine denizden gidilmişse, diğerine karadan gidilebilecek bir yer tercih edilirdi. Gezi için toplanmış paranın artanı, diğer geziler için hoca efendi tarafından saklanırdı.³²

Ahmet Rasim katıldığı bir mektep seyrinden şu şekilde bahsediyor; “Cenab-ı Hakk Pehlivan Hoca’ya bol bol rahmet eylesin! Bir gün yine küçük sopasını rahlesine vurdu. Baştan ayağa kulak kesildik. Dedi ki:

- Yarın değil öbür gün mektep seyrine gideceğiz. Evlerinize söyleyin çok erken geleceksiniz. Cüz kesesi, yemek getirmeyeceksiniz.

Eve gidince hocanın dediklerini söyledim. O kadar seviniyordum ki sevincimden bir yerlerde oturmuyordum. Fakat ne için? Çünkü mektep seyri nedir ve nasıl olur bilmiyordum. Ama “seyir” sözünden bir hoş mana seziyordum. Karagöz, mahya arada sırada sokaktan geçen kukla için seyrettik ediyoruz denildiğini işitmiştim.

Salı mı, Çarşamba mı iyice hatırlayamıyorum ama her halde hafta tatili olan Cumadan başka bir gündü. Sütünem namaza kalktı, ben de niyaza:

- Kuzum Dilfeza beni giyindir!
- A... A... ne oluyorsun? Daha ortalık açılmadı.

Yukarıdan bir ses, annem:

- Ne diyor?
- Beni giyindir diyor.
- Bana gelsin.

Çıktık... Yani tutulduk, odaya tıkdık. Söyleniyordu:

- Mektep seyri de nedir? Bacak kadar çocuk Eğrikapı gibi yere gider miymiş! Bütün gün güneşlerin altında ... Hastalanmaz da ne olur-lar?
- Eyvah! Göndermeyecek galiba! Keşki erken kalkmasaydım. Sindim, kaldım. Kötü talihime küstüm, somurttum durdum.

Ortalık iyice açılıncaya kadar bin heyecan geçirdim. En nihayet çıktı; elinde bir bohça, girdi. Eskice elbiselerimden biri... Giydirdi. Durmadan:

- İşte sana söylüyorum. Terli terli su içmeyeceksin, anladın mı? Al sana iki kuruş. Yanında bulunsun... Simit, yemiş almayacaksın, akşam ağzını koklayacağım... Ötesini sen bilirsin. Şimdi aşağıya git, güzelce karnını doyur. Hastalanırsan, inan olsun, bakmam. Kimsesiz odalarda inim inim inler durursun.

Bevvab da erken geldi. Ona da gerekli tenbihler verildi. Mektebin önüne geldik ki herkesler dışarıda... Uzatmayalım "tabur" kuruldu. Yola düştük. Eski Çiviciler'deki bir mektep daha bize katıldı. Fatih Meydanı'na girdik. Bir mektep daha... Türbenin içine dolduk... ilahi başladı: Mektebin biri bırakıyor diğeri alıyor. Âmin ise bini bir paraya! Bir cavul cuvul bir çığlık... Bizim hoca meğer baş hoca imiş. Önceden o el kaldırdı. Dua etti. Tekrar yola düzıldük. Yüzden fazla çocuk bir arada. Hocalar, kalfalar, hafızlar, bevvâblar yanı başlarımızda; hepsinin kavukları enseye basmış, cübbeleri arka taraflarından toplu... hemen hepsinin göbekleri ilerde, çevreleri omuzda. Önümüzde eli testili birkaç yobaz, "su!" dediniz mi, bakır maşrapa ile sunuyor... Tam annemin göreceği bir seyir! Testiler her çeşmeden taze taze doluyor. Arkamız sıra kuş lokumcu, kağıt helvacı, macuncu, şekerçi, türlü türlü satıcı geliyor.

Fakat yol bitmiyordu. Güneş yükseldikçe yakıyordu. Bir aralık bizim bevvâb yanaştı. Elini verdi tin tini tutturduk. Ta, yıkık bir büyük kapıdan çıktık. Biraz daha yürüdüktan sonra durdu. Oturan oturana yalnız biz mi? Hocalardan kavuğu, cübbeyi, mestleri çıkarana... Bizlerden yorgunluğu alan kalkıyordu. Hâfızlardan biri bir top çıkardı. Derilen derilene... Bağdaşan bağdaşana... Taş tutan tutana... Derken uçurtmalar uçuruldu. Esir almaca kaleleri kuruldu. "Körebe" kümeleri kuruldu. "Birdirbir", "uzuneşek" başladı. Bu oyunlara biz bastıbacaklar giremiyorduk.

Ay! Alacalı renkli külahlar... Bunlarda nereden çıktı! Bir curcunadır gitti.

Bereket versin ki her mektep, mahallesinin sakalarını getirmişler; biri gidip biri geliyor.

Bu gürültü patırtı sırasında idi ki bizim Arap Kalfa'nın dik sesi işitildi:

O tarafa toplandık. Ağaçlıklı bir yere doğru gittik. Öbek öbek ev lengerleri konulmuş, ağızlarına kadar türlü dolu. Kaşıklar, ekmek dilimleri dizili. Çömelen çömelene... Lokmasını koparıp yiyen yiyene. Türlü lengerleri kalktı, helva lengerleri geldi. Kaşık atan atana; su istediğiniz kadar... Avaz, avaz "su isteyen var mı?" diye bağıyorlardı. Öyle ya, su aziz, mübarek şey! Ekmek kıskanılır, su kıskanılmaz! Ne dersiniz? Ben içmiyordum. Annemin sözlerini pek sayardım. Fakat dondurmaya dayanamazdım. Çünkü onu tembih etmediydi.

Oyunların tadı yemekten sonra çıktı. Hoca efendiler ta uzaktaki bir ağaçlığa çekildi. Kalfalar, hafızlar, bevvâblar, hatta seyircilerden bazıları birleştiler, halka şeklinde çömelip oturdular. Ayakta biri bunların arkalarında geziniyor, elinde ucu topak bir kırmızı kuşak parçası... Havada sallayıp duruyordu. Buna "tura" derlermiş. Gezinirken gezinirken çömelenlerden birinin sırtına indirmesin mi? Fakat indirir indirmez de turayı bıraktı, halkanın etrafında koşmaya başladı. Beriki de turayı alarak ardı sıra seğirtti. Fakat o kadar hızlı seğirtti ki yetişti. Yetişir yetişmez indirdi. Hatta ilk vuranın kendisinin kalktığı yere gelip oturabildiği ana kadar durmayıp vurdu. İşte bu kaçma kovalamaca sırasında idi, kahkaha çığlıkları n-bulutlara çıkıyor, halk da birikmiş bunlara gülüyordu. Hazır hatırıma gelmişken söyleyeyim. Ne dersiniz? Bu oyunda bile iltimas vardı. Meselâ bizim Arap Kalfa'ya hızlı vurmuyorlardı ama bevvâba vuruyorlardı. Fakat o da turayı eline aldı mı çömelenlerden şüpheli olanlar da sırtlarını içerletip karınlarını ileri sürüyorlardı.

Koşmacasına yarış, yenmeceğine güreş, ağaçlar arasında saklambaç, köşe kapmaca, uçurtma tutma, el-ele kol-kola, ağızlarda haralop şaralop macun çevirme, şekerci horozunu fesinin ibiğine takıp çırpına çırpına ötme, taş atma, takla kılma, omuza binme... Derken yine bizim Arap Kalfa'nın sesi:

- Haydi toplanın... Gidiyoruz!

İşte bu geri dönüş pek, pek acı idi. Hepimizin yüzü al al, burun, dudak tarafları pis, murdar, eller kir içinde. Hepimizin bilhassa pantolon, entari, şalvar diz yerleri yem yeşil; ezik bükük feslerden pek çoğu püskülsüz, takkelerden çoğunun bağları kopuk, kunduralar, yemeniler söküük yırtık... Yollarda dökülen dökülene... Hattâ bevvâb beni sırtına aldı, bir süre götürdü idi.

Annemin seyre giderken söylediği az da olsa çıkmış idi... O gece sabaha kadar inlemişim.”³³

Karagöz ve Diğer Oyunlar

Örgün eğitim içinde bulunan ve çocukları heveslendirmeyi ve bu şekilde eğitim sürecini sevdirmeyi amaçlayan ve dramatik özelliği bulunan bu gibi törenler yanı sıra bir de halk arasında, özellikle çocuklar tarafından rağbet gören Karagöz oyunları vardır. Bunlar da toplumun dramatik faaliyetlere gösterdiği ilgiyi açığa çıkarır. Karagöz oyunlarında dönemin güncel konularına değinilir ve çeşitli ahlâkî temellere işaret edilirdi. Bu yönüyle bir eğitici kimliğe sahipti. Bu eğiticiyi eğlendirerek vermesi ve kendine has tekniği ile büyüdü bir dünyayı izleyenlerine sunuyordu. İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Karagöz oyununu sinemanın babası olarak kabul eder ve onu tiyatrodan farklı kendi dinamiklerine sahip bir tarz olarak değerlendirir.³⁴ Sabri Esat Siyavuşgil, “Karagözü yaratan halk esprisi, kendi içinden olsun, yabancı olsun, çeşit çeşit insanların değişik karakterlerini, hadiselerin mihengine sürte sürte tespit etmesini bilmiştir. Bu bakımdan perdenin meçhul sanatkârını, memleketimizin ilk karakter psikoloğu olarak selamlayabiliriz.”³⁵ diyerek karagöz oyunlarının hayat içinden seçilmiş konular ve karakterler ile psiko-sosyolojik bir özellik taşıdığını ifade etmektedir. Eğitim açısından da bu nokta oldukça önem taşımaktadır. Seyirciye verilecek mesajın hayat içerisinde gerçek karakter ve olaylara uygun verilmesi zihinde teori ve pratiğin birleşmesini sağlayacaktır. Enver Behnan Şapolyo, Muhiddin-i Arabî'nin Futuhat-ı Mekkiyye isimli eserinde karagöz oyunundan bahsetmekte olduğunu ve tasavvufi fikirlerine misal olarak kullandığını ifade eder.³⁶

Karagöz oyunu yanı sıra İbişli kukla oyunları, meddah ve ortaoyunu bunlar birbirlerine benzer yapılarıyla halk kültürü içinde yerini almış dramatik unsurlardır. Ve eğitici drama için kullanışlı olabilecek malzemelerdir.

Nasreddin Hoca, Keloğlan, Dede Korkut gibi halk hikâyelerimiz yine efsane ve destanlarımız eğitici drama faaliyetlerini kendi rengimizle sunmamızda bize yardımcı olabilecek yapıdadır. Özellikle Din Kültürü ve

³³ Ahmet Rasim, *Falaka*, Devlet Kitapları, Ankara 1969, s. 51-58.

³⁴ Sevgül Sönmez, *Karagöz Kitabı*, İstanbul 2000, s. 227-233. (Derleme olan bu kitapta İ.H.Baltacıoğlu'nun bir makalesi yer alıyor.)

³⁵ Sabri Esat Siyavuşgil, *İstanbul'da Karagöz ve Karagöz'de İstanbul*, Bürhaneddin Basımevi, İstanbul 1938, s. 19.

³⁶ Enver Behnan Şapolyo, *Karagöz'ün Tarihi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, s. 13.

Ahlâk Bilgisi derslerinde kullanmak amacıyla kendi kültürel mirasımız içinden malzeme bulma imkânımız oldukça fazladır. Bu karakterler temel alınarak yapılacak üretimler çocukların kültürümüzle bağlarını korumak noktasında faydalı olacaktır.

Anadolu'da bazı köylerde gerçekleştirilmekte olan maskeli halk oyunları da kültürümüz içerisinde bulunan drama faaliyetlerindedir.³⁷ Köy meydanında gece meşaleler ışığında gerçekleştirilen bu oyunlar³⁸ halkımızın dramaya yatkınlığını ve ilgisini göstermektedir.

Sonuç:

Eğitici drama, öğrenci aktif bir eğitim öğretim metodudur. Edgar Dale tarafından hazırlanan yaşantı konisi temel alındığında eğitici drama insanın pek çok duyu organını işe koşmak suretiyle öğrenmenin daha kalıcı ve izli olmasını sağlayan bir sistem olarak piramidin en alt kısmında konumlandırılmıştır. Osmanlı döneminde medreselerde öğrencinin birebir hocası ile ders yaptığı bilinmektedir. Dolayısıyla öğrenci aktif eğitim ve öğretim metodlarının bu dönemde kullanıldığı veya böyle bir anlayışın eğitim sistemine hakim olduğunu söylemek mümkündür. Anaokulları eğitim programı olarak Yahya Akyüz tarafından takdim edilen 1914 tarihli metinde eğitici dramanın izlerini görmek mümkündür. Bu belgede özellikle lisan, jimnastik, eşya ve bahçe, hayat ve hareket derslerinin uygulanışında, çocukların özgürlüğüne, kendilerini serbestçe ifadelerine, kendi hayal dünyalarını kurmalarına ve yaratıcılığına dayanan bir yaklaşımın önerildiği görülmektedir.³⁹ Eğitim tarihimizde varlığı bilinen amin alayları, hatim, hafızlık, ketebe merasimleri modern manada eğitici drama yöntemi ile birebir örtüşmesine de Osmanlı'da eğitim sisteminin eğitici drama yabancı olmadığını bize göstermektedir. Çocuğun ruh hali bozulmadan büyüklerin de iştirak ve teşvikleriyle düzenlenen bu merasimler tertibi açısından bir eğitici drama faaliyeti olarak değerlendirilebilir. Bu uygulamalarla öğrenciye belirli bir ders anlatılmadığı veya müfredat içinden bir konu işlenmediği söylenebilir. Fakat çocuğun eğitim öğretim hayatına renkli bir başlangıç yapması sağlanarak onun ruhuna uygun ve onu aktif olmaya sevk eden bir yaklaşım bahsettiğimiz organizasyonlarda görülmektedir. Özellikle hatim, hafızlık, ketebe gibi merasimler çocuk için bir ödüllendirme ve motivasyon kaynağı olmaktadır. Belki pek çok öğrenci

³⁷ Ünver Oral, *Kukla Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005, s. 23.

³⁸ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Erman Artun, *Seyirlik Köy Oyunları ve Anonim Halk Edebiyatı Araştırmaları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008.

³⁹ Yahya Akyüz, a.g.m.

bu merasimin yapılması için gayret göstererek Kur'an'ı hatmetmekte, ezberlemekte veya yazı yazmayı öğrenmektedir. Dolayısıyla eğitimin kalitesini arttırmaktadır. Bu yaklaşım modern eğitim anlayışına uygundur. Eğitim sisteminin dramaya yatkın olduğunu gösterir. Bu döneme ait kaynakların veya eğitim öğretime ilişkin evrakların bu gözle tetkik edilmesine ihtiyaç vardır.

Karagöz oyunları bir eğitici drama tekniği olan kukla draması olarak değerlendirilebilir. Örgün eğitimde Karagöz kullanılıyor muydu? bilemiyoruz. Fakat çocuklara yönelik seyirlik bir oyun olarak kullanılmakta, hayat içinden seçilen konularıyla, sosyal ilişkiler ve temel ahlak kurallarının öğretilmesinde araç olarak değerlendirilmekteydi.

Kaynaklar:

Akyüz, Yahya, "Anaokullarının Osmanlı'da İlk Programları ve Ders Uygulamaları İle "Yaratıcı Drama'nın İlk İzleri", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, Mayıs 2004.

Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri, Toplum Hayatı*, yayına hazırlayanlar; Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.

Ayyıldız, Nigâr, *II. Abdülhamit Dönemi Saray Merasimleri*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2008.

Boratav, Pertev Nail, *100 Soruda Türk Folklorü*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1973.

Kara, İsmail; Birinci, Ali, *Mahalle Mektebi Hatıraları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1997.

Koçu, Reşad Ekrem, "Amin ile Mektebe Başlanış – Amin Alayı", İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul 1959, s.783-790.

Lewis, Raphaela, *Osmanlı Türkiyesinde Gündelik Hayat (Adetler ve Gelenekler)*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul 1973.

McCastlin, Nellie, *Creative Drama in Primary Grades*, Longman Inc., New York 2000.

Oral, Ünver, *Kukla Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005.

Öcal, Mustafa, “Amin Alayı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, c. 3, s. 63.

Önder, Alev, *Yaşayarak Öğrenme için Eğitici Drama*, Epsilon Yayınları, İstanbul 2000.

Özdemir, Emin, *Uygulamalı Dramatizasyon*, Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Okulları Genel Müdürlüğü, Ankara 1965.

Özyürek, Leyla, “Öğretim Yöntemlerinde Yenilikler”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, c. 15, S. 1, 1982.

Rasim, Ahmet, *Falaka*, Devlet Kitapları, Ankara 1969.

Sağlam, Tefik, *Nasıl Okudum*, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Atatürk'ün Yüzüncü Doğum Yılı Kutlama Yayınları, İstanbul 1981.

Siyavuşgil, Sabri Esat, *İstanbul'da Karagöz ve Karagöz'de İstanbul*, Bürhaneddin Basımevi, İstanbul 1938.

Sönmez, Sevgül, *Karagöz Kitabı*, İstanbul 2000.

Şapolyo, Enver Behnan, *Karagöz'ün Tarihi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul.

Way, Brian, *Development Through Drama*, Humanities Press, Atlantic Highlands N. J. , America 1973.

Ward, Winfred, *Playmaking with Children From Kindergarten to High School*, Appleton Century Crofts Inc. , New York 1947.

Abstract:

Educational Drama in Ottoman Educational Tradition

Ottoman educational system, constructed on one to one interaction between student and teacher. It was a student-active educational system. Educational drama, by taking "learning by experience" in center, seems as a student-active teaching method. Did Ottoman educators know this method? Or was there any applications or organisations like that? This paper is written by the motivation of these questions. As a result its possible to say that; in last years of Ottoman state educational drama is used in pre-school education. But in primary and upper education levels it is not used in lessons. Some traditional practices or organisations held in educational life, looks like educational drama by their planning and practicing ways. This causes us to think that, teachers and parents of this period realised the importance of experiential learning. It can be said that Ottoman education has an inclination on educational drama.

Key Words: Educational drama, education, Ottoman, tradition.

